

Lisztóczy László

„Csonkán is rege-kincs a tiéd”

Versek Dsida Jenő halálára

Dsida Jenő alig múlt harmincegy éves, amikor 1938. június 7-én „a holtak falujába” költözött. Korai halála egy fölfelé ívelő, a tökéletesség csúcseit ostromló költői pályának vetett véget.

Ezt akkor még kevesen ismerték föl ilyen evidenciaszerű bizonyossággal. Befogadása és megítélése hosszú ideig nem igazodott az életmű tényleges értékeihez. Szűkebb hazájában, Erdélyben sokan becsülték és szerették, de a határ innenső oldalán olykor a legmervadóbb szellemi műhelyek is fitymáló elutasításban részesítették. Jelzi ezt az a közöny, amellyel Babits Mihály és a *Nyugat* viszonyult hozzá. Hiába kopogtatott többször is a szerkesztőségben, a folyóirat egyetlen versét és műfordítását sem közölte.

Sokatmondó ellenpéldákra is hivatkozhatunk: az anyaországi kortársak – és épp a legkiválóbbak – között is voltak olyanok, akik nagyra értékelték és kedvelték. Közéjük tartozott például József Attila és Radnóti Miklós. A halálát megsiratók kórusában is föltűnik egy fontos név: Weöres Sándoré. Az ő Dsida emlékének szentelt verse részben kárpótol mások közönyéért és hallgatásáért. A korabeli erdélyi sajtóorgánumok pedig szinte kivétel nélkül jelentős alkotóhoz méltó hangnemben búcsúztak el tőle.

A „helikoni költőtriász” székely tagja, Tompa László szólalt meg elsőként. A *beteg Dsida Jenőhöz* című versét még 1938 májusában írta. Publikálására a „poeta angelicus” életében már idő sem maradt. Először az *Erdélyi Helikon* Dsida emlékének szentelt, 1938. augusztus–szeptemberi számában látott napvilágot a következő szavak kíséretében: „Ez a vers Dsida Jenő végzetessé vált betegségének hírére fogant meg írójában. Azonban a hír csak lassan mozgott és csak lassan is mozdíthatott. Mire a kész vers megjelenhetett volna: irodalmunk fájdalmas vesztesége már be is teljesedett. Így a vers mostani közlése már csak az idősebb testvér koszorúja lehet, amelyet könnyes szívvel tesz le fiatalabb testvérenek korai sírdombjára.” A beteg költőt becéző és helytállásra buzdító vers túlvilágra szóló, megrendítő üzenetté alakult:

*Testvér, gyöngyszínű sejtelmek, hibátlan
Rímek mestere – mester már a kezdés
Korán alig túl – hallom, láz epeszt és
Fekszel rendetlen szívvel, kínziláltan.*

*Te férfiban is örök csodagyermek,
Szépség hívő, a vers vitéze, hidd el,
Ma szükség van rád ékes rímeiddel,
Melyek zsvajjra zengéssel felelnek.*

*Manap az embert annyi nyers, garázda
Rikoltás, jelszó, síp, dob hajkurássza –
Igézni kell, hogy félelmet felejtessen.*

*Igézsd te is hát: lendülj újra nászba
Új szépségekkel – éllesszen a verseny –
S inkább, ha tetszik, kapj hibát e versben!*

A költemény nagy alkotóra valló érzékenységgel és empátiával idézi meg Dsida Jenő szellemét. Elsősorban a „poeta doctus”, a kiváló formaművész, a klasszikus strófaszervezetek játszi könnyedségű megszólaltatója előtt tisztelg. Ezt a szándékot jelzi, hogy a legköztöttebb versformában, szonettben íródott. Hozzá igazodik szókincse és képanyaga is, mindenekelőtt a jelzők expresszivitása és affektivitása. Dsida rímeit először a „hibátlan”, majd az „ékes” jelzővel minősíti. Ifjú vetélytársát „gyöngyszínű sejtelmek, hibátlan rímek mesteré”-nek, „örök csodagyermek”-nek, „szépség hívő”-nek, „a vers vitéze”-nek becézi. Az egykori sámánok, varázslók hatalmával, az „igézés” képességével ruhazza föl őt. A „szépség” és az „igéz” szavak az ismétlés révén is nyomatékot kapnak.

Tompa László szerint Dsida Jenő alkotói módszere és költői világképe a legméltóbb és a leghatékonyabb válasz a kor embertelenségére: annak „nyers, garázda rikoltására”, „a jelszó, a síp, a dob” zsvajjára „zengéssel”, a költészet tiszta, szelíd szavával felel.

Az idézett motívumok jelentését, diktatúra- és háborúellenes élet világítja meg a *Mind meneteliünk* című, 1937 szeptemberében keletkezett Tompa-vers, mely ezekkel a strófákkal kezdődik:

*Dobpergés, kürtjel, harsány és rekedt
Vezéri szavak, lázas tömegek.*

*S menetelés, – jaj, nincs ellene szer:
Már-már az egész világ menetel.*

*Ez jobbra, az meg balra, s aszerint
Minden egyesén olyan csapat-ing.*

*Vörös ing, barna, kék, s többféle más –
Csak a fehér már szinte lázadás.*

*Mikor mindenki farkasként üvölt,
A báránynak rossz hely megint a föld.*

A költő – fogalmazzák meg a további versszakok – nem akar több menetelést látni, a mezőre menekül, amely „gyűlöletre parancsot nem ad”: a virágok lázadó fehér színében, a nap fényében, a víz csobogásában, a madarak röptében gyönyörködik, és „a béke énekét” dúdolgatja.

Ezt az ars poeticát, a Dsida Jenő által is képviselt emberi és költői magatartás üdvözítő voltát, a szépség, a jóság, a szeretet létjogosultságát és időszerűségét ismétli meg idézett versében is. Mintha Tompa László oldalán Dsida is föltűnt volna azon a jelképes mezőn, amint – *A költő feltámadása* című versét idézve – „elrohan alkonyi fényben / egy lángszinű lepke után”. És mintha a távolból, az elefántcsonttorony éteri magasából Babits Mihály is integetett volna feléjük, aki utolsó pályaszakaszában egyre megrendültebb és szenvedélyesebb hangon, a „vétkesek közt cinkos, aki néma” elszántságával és tudatosságával ostromozta kora barbárságát.

A vers szellemes és megindító fogadalommal zárul, alkotója szerényen és alázatosan fejtegeti a nála huszonnég évvel fiatalabb „testvér” előtt: ha meggyógyulna, legyőzné hiúságát, és még azt is elviselné, ha versében „hibát” találna.

*

Az anyaországban Weöres Sándor írt szép búcsúztatót az erdélyi költő halálára *Dsida Jenő emlékének* címmel:

*Oly szomorú, ha nemes fát tép ki a szél gyökerestől.
Fájdalmas, ha a mű csonka lesz, abbamarad.
Csonkán is rege-kincs a Tiéd – de kívánhat a lélek
porba-lökött hontól üdvöt a tiszta dalért?
Hogyha ez ór-népben van erő még, óvni a kincset,
Téged, Széphangú! nem feled el sohasem.*

A Weöres-versben megrajzolt Dsida-kép, a benne rejlő ars poetica feltűnő egyezéseket mutat Tompa Lászlóéval. Weöres Sándor is „poeta doctus”-hoz illő, szigorú szabályokhoz igazodó műfajt és ritmusképletet választott a költőtárs előtti tisztelgésre: a disztichon ritmusában megformált epigrammát. Tompa László versének a „szépség-hívó” a kulcsszava, Weöresének a nagybetűs írásmóddal is kiemelt „Széphangú”. A Tompa-vers frazeológiája idéződik néhány, a Dsida-életművet minősítő kifejezésben is (pl. „nemes fa”, „rege-kincs”, „tiszta dal”). A költői örökségben rejlő kivételes értékek megnevezésére szolgáló „kincs” szó holdudvarát és súlyát az ismétlés is növeli. A „porba-lökött hon” jelzős szerkezet Tompa Lászlónak a kor agresszivitása miatt érzett nyugtalanságára emlékeztet.

Ebben a versében a XX. század egyik legkiválóbb magyar költője és talán a legnagyobb formaművésze ütötte rá zsenijének a pecsétjét Dsida Jenő költői örökségére.

Ma már kétség sem férhet ahhoz, hogy a múltó idó Tompa László és Weöres Sándor próféciját igazolta.

*

Tompa László idézett versével együtt jelent meg az *Erdélyi Helikon* hasábjain Ormos Iván *Pantheon* című ciklusának az a részlete, melyet Dsida Jenő halála avatott időszere-rűvé. Soraiiban az alkotó az 1930-as években eltávozott nagy magyar költőket és írókat siratta el. Először az anyaországiak, Móra Ferenc, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Krúdy Gyula, József Attila és Nagy Endre emlékét idézte, majd két erdélyiét:

*Transzszilván hantokról borul
emlékezésem két máglyalelkű, holt baráttra,
Balázs Ferencre, ki a nagyvilágból hazatérve
– tudta: nem sok lehet már hátra –
munkába kezdett. Népéhez tapadt,
Mésző fölé csillagot gyujtott
s mikor pusztító lázban minden összeomlott,
önnön művévé foszlott: lett biblia a rög alatt.*

*...S Dsida Jenőre, ki hősi akarással
szívének riadt s zilált ütemét legyőzve
búcsúzni megállt a vers-tükör előtt,
hogy emléke s üzenő éj fényeinel vetkőzve
lelje meg, ki ember volt s ki fájt: magát,
s byroni stancák örökzenéjű vizén
sodródva parttól egyre messzebb
énekelte el korára visszahullt hattyúdalát.*

Balázs Ferencet és Dsida Jenőt nemcsak erdélyiségük, hanem rövid és heroikus életük, közös mártíromságuk alapján is egybekapcsolja a versrészlet. Mindketten alig harmincon túl haltak meg súlyos és méltósággal viselt betegségben: Balázs Ferencet a tüdőbaj harminchat, Dsida Jenőt veleszületett szívbetegsége harmincegy évesen vitte sírba. Mindkettőjük jellemzéséhez fölhasználja egy-egy művüket, melyeket szimbólummá avat: Balázs Ferencről az önéletrajzi elemekkel átszőtt sociográfia, *A rög alatt*, Dsida Jenőtől a pálya végén írt önéletrajzi ciklus, a *Tükör előtt* címét csempészi a szövegbe.

A rög alatt szerzője fiatalon „bejárta a kerek világot”. Egyházi ösztöndíjjal az angliai Oxfordban és az egyesült államokbeli Berkeley-ben tanult. Rabindranath Tagorét és

Gandhit is fölkereste Indiában, majd nagy erdélyi elődeihez, például Apáczai Csere Jánoshoz és Misztótfalusi Kis Miklóshoz hasonlóan – dán feleséggel az oldalán – hazatért apostolkodni Erdélybe. 1930-tól haláláig egy kis faluban, Mészkon volt unitárius lelkész. Szövetkezetet alapított, vasárnapi iskolákat és tanfolyamokat szervezett, krisztusi hittel és küldetéstudattal szolgálta híveit. A faluért folytatott küzdelmeit foglalta össze *A rög alatt* című szociográfiájában.

Dsida Jenő *Balázs Ferenc ravatalára küldjük...* című, lírai pátoszú nekrológiájában búcsúzott el hat évvel idősebb kor- és sorstársától, aki 1937. május 22-én hunyt el Tordán. Többek között ezekkel a szavakkal jellemezte őt: „A Kőrösi Csoma Sándorok és Bölöni Farkas Sándorok fajtájából való ember volt, akít nyughatatlan vágy, a megismerésre való szüntelen epekedés kergetett világgá, de mindig azzal a céllal, hogy az így szerzett tapasztalatokat és tudásokat imádott népének, az erdélyi magyarságnak szolgálatába állíthassa.” Saját végzetével is szembesült, amikor az unitárius pap korai halálának oka it és körülményeit, a „gyilkos kórral” vívott küzdelmét és fanatikus, ereje végső fellobbanásáig töretlen tettvágyát jellemezte.

Alig esztendő múlva Dsida Jenő is követte barátját az elíziumi mezőkre. Ormos Iván verse együtt siratta el őket, szenvedésüket és korai halálukat az erdélyi sors jelképévé avatta.

Talán az sem pusztán véletlen, hogy az *Erdélyi Fiataloknak* az a száma, amely megemlékezett Dsida haláláról, közvetlenül az őt gyászoló összeállítás előtt László Dezső *Balázs Ferenc transzilvanizmusáról* szóló értekezését közölte.

*

Disszonáns, a három idézett alkotással pörölő hang is vegyült a Dsidát sirató versek kórusába. Szentimrei Jenő *Levél elköltözött ifjú pályatársam után* című költeménye három hónappal a temetést követően, a *Korunk* 1938. szeptemberi számában látott napvilágot. A folyóirat főszerkesztője, Gaál Gábor a következő szavakat fűzte hozzá: „Ez a vers a szép tehetségű, fiatalon elhunyt Dsida Jenő halála alkalmából íródott. Szerzője a fájdalom és gyász hangulatában nem akarta közrebocsátani. A *Korunk* szerkesztősége azonban hónapokkal a gyász eset után, mint a kegyelet egyik méltó, bár nem feltétlenül magasztaló hangját nem látta céltalannak megszólaltatni. A vers művészi és emberi igazsága a közlésnek minden más indoklását fölöslegessé teszi.”

Szentimrei Jenő Dsidához fűződő viszonya a vers megírása előtt konfliktusmentes, hosszú ideig baráti volt. Elsősorban Benedek Elek személye kötötte össze őket. Szentimrei Jenő a szülőföldjére, Kisbaconba 1921 augusztusában hazaköltözött „székely mesemondó” egyik legfőbb és leghűségesebb erdélyi segítője volt. Ha útja Kisbaconból Kolozsvárra vezetett, az ő otthonában kapott szállást. A legendás gyermeklapot, a *Cimborát* is Szentimrei Jenő alapította, és adta át rövid idő múlva „Elek nagyapó”-nak. Feleségével, a szép hangú, Bartók- és Kodály-dalokat éneklő Ferenczy Zsuzsival együtt állandó szereplője volt Benedek Elek és a székely írócsoporthoz tartozó irodalmi turnéinak

az 1920-as évek második felében. Jellemző és sokatmondó epizódja kapcsolatuknak, hogy amikor a hetvenedik éve felé közeledő mester, a fiatal székely írók első számú példaképe és pártfogója 1928 júniusában az „írói grupp” székelyudvarhelyi föllépésén „szózatot” intézett az erdélyi magyar értelmiséghez, hogy fogjanak össze, és hozzák létre a Székely Népművelő Társaságot, fölhívására egyetlen válasz érkezett, Adorján Ákos álnéven azt is – Szentimrei Jenő írta. Benedek Elek hozzá intézte híres utolsó levelét, amelynek a megfogalmazása közben, a legendássá vált mondat, a „Fő, hogy dolgozzanak...” papírra vetése után kapott agyvérzést. Felesége önként követte a halálba. Temetésükön Szentimrei Jenő is beszédet mondott. Nem tudta befejezni, mert elcsuklott a hangja, és vele együtt hangosan zokogtak a gyászszertartás résztvevői is. Benedek Elek emlékének ajánlotta egyik legszebb versét, a *Vágtat az élet* címűt.

Ha Szentimrei Jenő Benedek Elek egyik legkedvesebb „székely író fia” volt, Dsida Jenő a legkedvesebb „*Cimbora*-unokája”. Ő indította el költői pályáját, a tőle kapott erkölcsi tőke élete végéig kitartott. 1923 és 1927 között a legtöbb alkotását a *Cimbora* hasábjain közölte. 1925-ben Benedek Elek Kuncz Aladárnak címzett ajánlólevelével indult el Kolozsvárra, hogy beiratkozzék a jogi egyetemre.

Barátságukról meggyőző képet ad az a levél, melyet Dsida Jenő 1929. március 4-én írt szüleinek. Arról számol be, hogy az előző két napot Marosvásárhelyen töltötte, és megtartotta székfoglalóját a Kemény Zsigmond Társaságban, amely február 24-i választmányi ülésén rendes tagjává választotta. Vele együtt tartott székfoglalót Szentimrei Jenő is, aki felesége társaságában érkezett a városba. Dsida Jenő hozzájuk közeledett a legnagyobb bizalommal, velük töltötte a legtöbb időt. Együtt foglaltak szállodai szobát. Hármasan mentek el vacsorázni Molter Károlyékhoz. Az újságíró klubból, az Árva-ház teaestélyéről is együtt „lőgtak meg” a Miss Marosvásárhely megválasztását követően, melynek tisztagú zsűrijében Dsida Jenő is helyet kapott. Ellentétnek, feszültségnek akkor még semmi jele nem volt közöttük.

Elhidegülésük az 1930-as évek második felében következett be. A fasiszmus, a fajelmélet európai térhódítása radikalizálta az egyébként is progresszív eszméket valló Szentimrei Jenő világnézetét. Kapcsolatot ápolt a marxista *Korunk* írói körével, amelylyel viszont Dsida semmiféle közösséget nem vállalt. Az idézett vers indulatos hangját még inkább megérteti, hogy Dsida Jenő lapját, a *Keleti Újságot* s a Szentimrei Jenő által pártfogolt *Ellenzéket* és *Brassói Lapokat* eszmei-világnézeti ellentétek választották el egymástól. A politika útvesztőiben eligazodni nem mindig tudó „poeta angelicus”-t megpróbálták kijátszani a demokratikus és antifasiszta egységfrontot meghirdető, 1937-ben létrehívott Vásárhelyi Találkozó ellen is.

Mindez persze még együtt sem menti, csupán magyarázza a Szentimrei-vers elfogultságait és vádjait. Értékrendje akarva-akaratlan a baloldali eszmék jegyében szerveződő, dogmatikus, sematikus nézeteket hirdető kortárs irodalom irány- és aránytévészteit követi. Az alkotást elsősorban nem esztétikai, hanem ideológiai és politikai

követelményeknek rendeli alá. A szűkkeblűen felfogott „közéleti költészet” programját és elveit hangoztatja, alig ejtve szót arról, hogy minden eszmeiség csak akkor érvényesül igazán, ha a műalkotás mindenekelőtt az esztétikai-poétikai követelményeknek tesz eleget. A költő magatartását, magánéletét is szigorú erkölcsi mérce alapján ítéli meg. Azzal vádolja meg őt, hogy érdekből, dicsőségvágyból kétes társadalmi erők szolgálatába szegődött. Benedek Elek eszméinek következetes valóra váltását kéri számon tőle. Szemrehányásokat tesz vélt hedonizmusáért is. Dsida Jenő élete és költészete nem igazolja ezeket a vádakot. Szentimrei Jenőben kontroll nélküli indulatok munkáltak, féligazságokat nagyított föl és torzított el. Az egyéniségétől és költészetétől idegen, itt-ott bőbeszédű és személyeskedő hangvétel valamilyen súlyos, föl nem derített egyéni sérelmen is alapulhat.

A sorokat ne az utókor lekezelő fölényével olvassuk, ne ítélkezzünk róla a megírása óta eltelt idő letisztultabb értékrendje szerint! Idézzük föl az 1938-as Európa kétségbeejtő erőviszonyait, tragikus ellentmondásait, fenyegető távlatait, amelyek méltatlan vitába sodorták a két tiszta szándékú, teljes belső jogosultsággal rendelkező, jelentős alkotót:

*Kedves fiam, Jenőke, kit a szárnyas
Regebeli mén elragadt s repít,
Ki ott bolyongsz az alvilági árnyas,
Derengő Léthe-réten – haj, mi itt
Vonszoljuk létünk, míg sorsunk megágyaz
S követhetjük súlytalan lépteid –:
Hogy megnyílt sírod mellett nem lehettem,
E gyarló rigmus búcsúzzék helyettem.*

*Mások, akik siratni jobban tudnak,
Elzokogták, ki voltál és ki vagy.
Szobrot emeltek néked és maguknak
Szavakból, mert gyászuk szavakban nagy.
E szép szavak nem is mindig hazudtak,
Ám egy sem sírt fel: „Jaj, ne menj! Maradj!
Annyi rím vár itt leírnivaló.”
Költő-vetélytárs csakis halva jó.
Ezért nem búcsúztatlak én, Jenőke.
Bírálod voltam, az is maradok.
Lírámát e lírátlan kor megölte
S kinek lova nincs, baktasson gyalog.
Miből még adhatnék: erkölcsi tőke,*

*Nem érték, ugye? Legtovább ha jog
Éhenhalásra, hulló tengődésre.
De aprópénzre én nem váltom mégse.*

*Emlékszem rád, a szóke kisfiúra,
Ki balkezét szívére nyomva verselt,
Kin nem fogott szülői gond, se kúra,
Mert örömet, bort, lányasszonyt kevesellt.
Új mámort hajszott új s új dalra gyúlva...
S mert hivatalos költőkben kereslet
Mindig nagyobb volt, mintsem a kínálat,
Odavezérelt vak dicsőség-vágyad.*

*Elek apótól, ki dajkált, tanított,
Kanyargós út vezet, fiam, odáig,
Hová téged lidércfény irányított,
Hogy elszürkülj – mert elszürkültél ám így! –
Ne hidd, hogy itt, sírod felett nagyítok:
Költő ha mást kiszolgál, nem világít!
Mert szolgálni és kiszolgálni kettő,
S Téged szolgálni küldött a Teremtő.*

*Most aztán, sírodnál, felzeng a kardal,
(Költőnek még legjobb meghalni, hidd el),
Ám ha idején számot vetsz magaddal
S az elibéd tolt borra rászólsz: vidd el,
Vidd innen, sátán, én e szolgálhaddal
Nem kvaterkázok! S égő könnyeiddel
Magadra is maradsz az asztal sarkán:
Okos szó ez lett vón egy költő ajkán.*

*Lakájok közt elpusztulni lakájul
Annak, ki félistennek született,
Ily sorsba még ép szív is belefájdul,
Hát a megpróbált, mely alig ketyeg!
Örülj, Jenőm, hogy most eged kitárul
És vándortarisznyád vállra vetheted:
Tisztább a rím ott, salaktalan, tiszta.
Ki odament, még sohse vágyott vissza.*

*A méltatlankodás beszél belőlem.
Szerettelek s nagyon sajnáltalak.
Eltévedtél incselgő útvesztőkben,
Hova becsaltak mézes szép szavak.
Színes tollú madárkát látni törben,
Amint vergődik, míg szíve szakad,
Ó fáj nagyon. S nem volt erőm, hatalmam,
Hogy visszatartson, bármiként akarjam.*

*Köszöntsd nevemben Elek nagyapót.
Hogy fog örülni, hogy megtértél Hozzá!
Mondd el neki: szobrot itt nem kapott,
De műve él, még rozsdá nem fért hozzá.
S bár mosdótálunk habra hány habot,
Azért még páran nem váltunk kalózzá.
Hirdetjük jöttét Jónak és Igaznak,
Míg vak erők fejünknek irgalmaznak.*

*Ami belőled itt maradt közöttünk,
Karcosból sűrű, édes borra érik.
Alig fut el pár esztendő fölöttünk
S kristálypalackban, drága pénzen mérik,
(Kufárok persze). Mi ünneplőt öltünk,
Úgy kóstolgatjuk. Kik tűzzel dicsérik
A más borát, nem mind jóféle szerzet.
De akik némán szürcsölik: szeretnek.*

A versben hangoztatott nézeteknek az 1930-as évek végén, a fasizálódó és a katasztrofára felé rohanó Európában természetesen még egészen más akusztikája volt, mint a második világháború után. Ha olvassuk, óhatatlanul eszünkbe jut Dsida Jenő későbbi sorsa is, mellőztetése az 1950-es és az 1960-as években, mely a Szentimrei-versben megfogalmazottakéhoz hasonló elveken és vádakon alapult. Ez is fokozza ellenérzésünket és szorongásunkat.

Mindettől maga a költő is visszariadt, és pontosította, jórészt revideálta korábbi nézeteit.

Az *Utunk* 1956–57-ben lezajlott Dsida-vitájában Szilágyi András erre a versre hivatkozva marasztalta el Dsidát, és utasította vissza Panek Zoltánnak az életmű újraértékelését sürgető érveit. Ez Szentimrei Jenő számára elfogadhatatlannak bizonyult.

Fej vagy írás? című hozzászólásában elhatárolódott Szilágyi András merev, kirekesztő álláspontjától, és a szenvedélyes hangú, ellentétes véleményeket ütköztető polémiában kiegyenlítő, békéltető szerepet játszott. Utolsó bekezdéseiben megemlítette, hogy néhány hete meglátogatta őt Áprily Lajos, és azzal a hírrel örvendeztette meg, hogy a budapesti Szépirodalmi Könyvkiadó új Dsida-kötet összeállításával bízta meg. Ugyanez a kiadó válogatott Áprily-kötet kiadására is készül. Arra kéri az illetékeseket, hogy erről a két versgyűjteményről a román–magyar közös könyvkiadási egyezmény megkötésekor semmiképpen ne feledkezzenek meg. Az az alkotó hajtott így fejet a romániai magyar költészet két kiemelkedő formaművésze előtt, aki idézett versében az esztétikai és poétikai követelményeket csaknem teljesen mellőzve, hibásan kitöltött, csupán ideológiai és politikai igényeket hangoztató, eleve érvénytelen számlát nyújtott át Dsida Jenőnek.

Ez a fejtegetés vezette nyugvópontjához az eszmeccserét, jelentős mértékben járult hozzá ahhoz, hogy megszülessen és néhány hónap múlva úgyszintén az *Utunk* hasábjain megjelenhessen Földes László *Dsida Jenő költészete* című vitazáró tanulmánya, amely a Dsida-örökség higgadt, a világnézeti szempontokon túlmutató elemzésére tett kísérletet. Bár a kor frazeológiáját ő sem tudta teljesen kikerülni, meggyőző érvekkel igazolta, hogy egy életmű értékes lehet akkor is, ha nem mindenben felel meg az időszzerű ideológiai követelményeknek, az akkor uralkodó és támogatott irányzatokon kívül más esztétikai mércék és értékek is léteznek.

Ezt a konzekvenciát a Szentimrei-vers néhány, a költőtárs iránti részvét, szolidaritás és szeretet hangját megszólaltató részlete – mindenekelőtt utolsó strófája – magától értetődővé teszi.

*

Az 1945-ös korfordulót megelőző időszakból még két költemény őrzi Dsida Jenő emlékét. Az egyik Takáts Gyula *Néma délután* című alkotása. Témánkhoz a „*Dsida Jenő és József Attila emlékének*” címzett ajánlás kapcsolja:

*Máringó füttyöget a kert zugán,
a ház körül sétál a délután.
Pár holt barátom versét olvasom.
Sötét a fenyvesünk, mint fájdalom.*

*Már lassacskán értem az éveket,
úgy vesznek körül, mint a gyászkeret,
és a lugasnak mélyén látom őt,
az évszakokat forgató időt.*

*Zöld almalommbal felém integet.
Ropog a lépte, mint korallsziget,*

*s e verset rovó ceruzám hegyén
sugallata izzik, akár a szén.*

*Vigasztalj Muzsám! Fáradt homlokom
engedd anyás öledbe hajtanom,
mint tincseit kuszáló kis gyerek,
melled eprein tán békét lelek.*

A költő Kárpátalja hazatérését követően, az 1939–40-es tanévben a munkácsi gimnáziumban tanított. Versét új állomáshelyén írta, és *Családja helyett* című kötetében látott napvilágot 1941-ben. Az elmúlás hangulata árad belőle, ez magyarázza ajánlását is. A korról, keletkezési körülményeiről már címében is sokat mondó versgyűjtemény megjelenésekor Takáts Gyula kereken harmincéves volt: ezt az életkort kevéssel élte túl az a két költőtárs, akiknek a nevét a dedikációban egymás mellé illesztette.

Számunkra ez az ajánlás, a két költő nevének az egybekapcsolása teszi izgalmassá és fontosá az ihlet legszerencsésebb pillanataiban született, gyönyörű verset. Dsida Jenő és József Attila emléke az idő tájt nemcsak Takáts Gyulában, hanem másokban is összefonódott. Indítékot szolgáltatott rá, hogy azonos korosztályhoz, nemzedékük legtehetségesebb tagjai közé tartoztak, s mindketten fiatalon és mindössze fél esztendőnyi különbséggel haltak meg: József Attila 1937. december 3-án, Dsida Jenő 1938. június 7-én. Vajthó László *Mai magyar költők* című, 1941-ben megjelent nevezetes – a *Psalms Hungaricus* is közreadó – antológiájában *Két nagy halott* címmel kapcsolta össze nevüket, és jellemzésüket e szavakkal vezette be: „S most szenteljük figyelmünket az új nemzedék két nagy halottjának – mindkettőjükön korán, túlságosan korán teljesedett be a végzet. Sorsuk – Dsida Jenő betegsége és József Attila garabonciás vándorlása, szegénysége – Csokonait idézi fel bennünk: költészetük is sokban és tudatosan vállal rokonságot Debrecen halhatatlan poétájával.”

Az 1940-es években még nem volt köztudott, hogy Dsida Jenő és József Attila között mély és tartós barátság szövődött, hogy leveleztek, hogy ismerték, szerették és támogatták egymást. Nevük összekapcsolását ez a később közismertté váló tény is szentesíti.

*

A másik említett vers Derzsi Sándortól való, aki *Levél a sírból* című alkotását ezzel az ajánlással egészítette ki: *Krúdy Gyula nevében Dsida Jenőnek*.

Meglepőnek és elgondolkoztatónak tartom Krúdy Gyula és Dsida Jenő nevének az egybekapcsolását, sehol másutt ezzel a párhuzammal nem találkoztam. A léthelyzetükből és a műfaji sajátosságokból származó különbségek aligha hidalhatók át. Alkati okok magyarázzák, hogy koruk embertelen és sivár valóságával mindketten egy általuk megteremtett, megálmodott, elvont, stilizált világot állítottak szembe. Művészetüknek a nosztalgia az egyik legfőbb indítéka és kulcsszava. Műveikben a vendéglét élményét

fejzték ki. Mindketten hódoltak az ún. kávéházi életforma varázsának, az éjszakai csönd és sötétség misztikus hatalmának, a hajnalig tartó, évődő, vitázó, világmegváltó álmokat szövögető eszmecezeréknek, a játéklét vonzásának. Krúdy folyton egy maga alkotta álomvilágban, az emlékek, az ifjúság, a szerelem, az érzéki örömök birodalmában élt. Dsida Jenő Assisi Szent Ferenc-i alázattal és megragadottsággal szemlélte a világot, az örökélet vigaszát nyújtó keresztény hagyományt az antik bukolikus líra motívumkincsével és reneszánsz derűvel szötte át, mesés univerzumot formált vágyaiból.

Derzsi Sándor szerint egyikük számára sincs hely „e kettétört hadivilágban”, mely nem a szív, hanem az ököl hatalmát hirdeti, az igazi értékek helyett a fegyver és a rang előtt hajt fejet. A keserű konzekvenciát a második világháború kiábrándító tapasztalatai diktálták:

*Költők, e kettétört hadivilágban
Hol olcsó a bér s drága a kenyér
Költők, a helyetek nincs a csatában
Hol fegyver a bér és rang a babér*

*Költők, a helyetek nincs a seregben
Hol törpe a szív s órjas az ököl
Költők, a helyetek nincs az életben
Mert öl, aki él, s az él, aki öl*

*Költők, a helyetek ott a halálban
Mert halni tanul, ki élni tanít
Költők, a helyetek bent a magányban
Mert börtönbe hull, ki felszabadít*

*Költők, a helyetek kint a határban
Hol titkolt kincset rejt az utókor
Költők, e kettétört hadivilágban
Ássatok, ássatok, mint a nyomor*

Ez az alkotás is – hasonlóan a többihez – az adott valóság és Dsida Jenő költői világának az idegenségét, kibékíthetetlenségét konstatálja. A köztük feszülő ellentét és távolság még tovább nőtt a múltó időben.

(Rövidebb változata elhangzott Szatmárnémetiben a költő születésének 110. évfordulója alkalmából megrendezett Dsida Napokon 2017. május 19-én)